

Особливості методичного забезпечення формування змісту окремих етапів безперервної екологічної освіти

Розглянуто роль екологічної освіти для сталого розвитку та значення дошкільного етапу в системі безперервної екологічної освіти. Запропоновано методичні підходи до формування екологічних знань. Розроблено та апробовано навчальний посібник «Робочий зошит з екології» для дітей дошкільного віку. Студенти, майбутні фахівці в галузі екології, здійснили апробацію запропонованих методик у комунальних дошкільних навчальних закладах міста Харкова.

Ключові слова: безперервна екологічна освіта, екологічна освіта дітей дошкільного віку, сталий розвиток, методи формування екологічних знань.

Успішне вирішення нагальних проблем людства, в тому числі екологічних, криється у якісній та всеохопній освіті. Вона покликана сформувати грамотність та культуру поведінки у довіллі. Безперечною умовою для вдалої організації екологічної освіти є екологічна компетентність педагогів та вихователів. Для цього потрібно готувати професіоналів зі сформованими компетентностями в галузі екологічної освіти. Такі фахівці у своїй роботі можуть використовувати певні методичні підходи щодо формування змісту на різних етапах безперервної екологічної освіти.

Значну увагу слід приділяти першому етапу системи безперервної екологічної освіти – дошкільному. У віці від 4 до 7 років відбувається становлення рис характеру людини, формується світосприйняття та певні переконання, які людина використовуватиме протягом усього життя. Саме період дошкільного віку характеризується найкращими показниками засвоєння нових знань та формування умінь і навичок.

Після здобуття Україною незалежності вітчизняні науковці Г. В. Бєленька, А. М. Галієва, С. М. Глазачев, Н. М. Горопаха, І. Д. Зверєв, Н. В. Лисенко, В. Ю. Некос, З. П. Плохій, І. Т. Сураєгіна, В. С. Шилова та інші визначали різні аспекти екологічного виховання дошкільників та розглядали методичні основи екологічної освіти і виховання у вищій школі. У наш час питання екологічної освіти, зокрема дошкільного етапу, досліджують В. М. Ніколаєнко, І. В. Рак, Н. І. Коцур, Н. А. Харченко, Г. Б. Чайковська, О. К. Самсонова, О. І. Лапута, С. С. Наркевич, Л. А. Ніфад'єва.

В українському законодавстві питання щодо екологічної освіти, зокрема дошкільної, окреслені у Конституції України (1996 р.), Законі України «Про освіту» (2017 р.), низці законів про окремі сектори освіти, зокрема «Про дошкільну освіту» (2001 р.), Державному стандарті освіти «Базовий компонент освіти» (2012 р.), Державній базовій програмі розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі» (2014 р.), Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті (2001 р.) та в інших нормативно-правових актах

у сфері освіти, зокрема у Концепції екологічної освіти в Україні, прийнятій ще у 2001 році. У них сформульовані напрямки державної політики щодо дошкільної екологічної освіти та визначені основні вимоги до організації та розвитку цього етапу у системі безперервної екологічної освіти.

Відомо, що у педагогічній діяльності будь-якого дисциплінарного напрямку важливо окреслювати не лише теоретичні та нормативні аспекти, але й розробляти практичні засади щодо реалізації педагогічного процесу. Тому для оптимізації та вдосконалення системи безперервної екологічної освіти в Україні потрібно працювати над методичними підходами формування змісту екологічної освіти, у тому числі – етапу дошкільної екологічної освіти.

Під час формування змісту дошкільної екологічної освіти важливо враховувати такі принципи організації розвивально-пізнавальної діяльності:

- принцип науковості і доступності передбачає знайомство дошкільнят із сукупністю первинних екологічних знань, які слугують основою розвитку пізнавального інтересу дитини та формування основ екологічного світогляду;

- принцип гуманізму формує і виховує людину з новими цінностями, яка не байдужа до проблем навколишнього середовища, має уявлення про різноманітність цінностей природи (естетичну, моральну, пізнавальну); піклується про здоровий спосіб життя;

- принцип системності визначає характер, логіку, послідовність подання матеріалу, організації роботи екологічного напрямку в дошкільному закладі освіти, у вивченні живих об'єктів як систем різного рівня [7];

- принцип інтеграції поєднує заняття з екології та матеріали загальної інтелектуальної підготовки дитини до школи.

Науковці ще виділяють морально-етичні принципи екологічної освіти:

- принцип гармонії: в процесі навчально-виховної роботи батьки і вихователі є прикладом для наслідування;

- принцип золотієї середини враховує духовний, моральний й інтелектуальний розвиток дитини, не принижуючи її індивідуальності. В екологічній освіті будь-які крайнощі у змісті та стратегії навчання можуть зашкодити формуванню екологічної свідомості;

- принцип оптимізму формує пріоритет позитивних ідей, фактів і дій у процесі розв'язання екологічних проблем докільця [3].

У процесі екологічної освіти дітей дошкільного віку застосовують багато видів розвивально-пізнавальної діяльності, зокрема:

- ігри – провідну роль у діяльності дитини посідає рольова гра. Саме в такій формі рекомендовано подавати основний навчальний матеріал. У процесі гри запам'ятовування, пригадування та виявлення творчості під час виконання ролі має для дитини ключову роль й викликає у неї позитивні емоції [1];

- розповіді – казки, вірші, загадки та розповіді про все, що дитина може спостерігати у навколишньому середовищі. Такий вид діяльності

суттєво впливає на засвоєння екологічної інформації, розуміння процесів і явищ природи. Основною метою цього виду роботи є концентрація уваги дитини на необхідних фактах та спонукання до аналізу, власного осмислення набутих знань та формулювання висновків;

– діалогові бесіди – цінність цього виду діяльності полягає в тому, що проблемне запитання викликає у дітей активну жагу до пізнання. Це створює умови для засвоєння знань про природу. Розкриття причинно-наслідкових взаємозв'язків у природі, необхідне для мотивування свого варіанту відповіді, сприяє формуванню доказовості, критичності мислення [5];

– наочні матеріали, які формують конкретно-образне мислення – це різноманітні ілюстрації, гербарії, альбоми, карти, макети, музейні експонати, фотографії, мультимедійні презентації, натуральні природні об'єкти. Це має високі показники впливу на засвоєння нової інформації. Діти дошкільного віку сприймають інформацію образно, тобто запам'ятовують здебільшого те, що побачили або через демонстрацію конкретних прикладів із життя;

– інтерактивні матеріали – перегляд кінофільмів та презентацій, робота з гаджетами, комп'ютерні ігри зі спеціальними програмами екологічного спрямування, безперечно, посідають ключові позиції серед вибору дітей. Такі матеріали можуть застосовуватися як практичний посібник, а також як засіб розширення можливостей навчально-виховного процесу [6];

– натурні спостереження та досліді – після використання пояснювально-ілюстративних методів (розповіді, бесіди, наочні та інтерактивні матеріали) слід підключати польові та натурні спостереження і досліді, під час проведення яких встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, а діти засвоюють значно краще навчальні матеріали [4].

Ефективність освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах багато в чому залежить від забезпечення якісним навчально-методичним супроводом програм. Це навчальні посібники, навчально-методичні, методичні посібники та рекомендації для педагогів і батьків, робочі зошити, альбоми для спільної роботи дорослого з дітьми тощо [2]. Перспективним у цьому напрямку роботи є розробка «Робочого зошиту» з екології для дітей дошкільного віку.

Такий «Робочий зошит» з екології для дітей дошкільного віку під назвою «Екологічний Патруль» створено – і його основною навчальною метою є сприяння творчому осмисленню дитиною екологічних проблем навколишнього середовища. Зошит допоможе сформувати екологічну свідомість у дитини – систему доступних реалістичних уявлень про природне довкілля, правила природокористування та безпечну поведінку у навколишньому середовищі.

Опрацювання «Робочого зошиту» покликане виконувати основні функції в екологічній освіті дошкільнят: навчальну (подання знань з екології), виховну (виховання культури спілкування із довкіллям та любові до

природи), розвивальну (розвиток навичок спостерігати, досліджувати, аналізувати, обґрунтовувати свої думки).

Під час виконання завдань із «Робочого зошиту» очікують активне залучення усіх видів пам'яті дитини. Запропонований ілюстративний матеріал подано для осмислення та розмальовування, він спонукатиме візуалізації й запам'ятовуванню; казкові герої супроводжуватимуть екскурс змістовною частиною, що, безперечно, сприятиме кращому засвоєнню матеріалу та підсиленню зацікавленості. А на практичне закріплення знань та формування навичок поведінки у природі впливають натурні спостереження та проведення тематичних дослідів, що запропоновані окремим блоком у «Робочому зошиті».

У процесі формування змісту завдань у «Робочому зошиті» автори спиралися на відомі інноваційні форми організації навчання:

– методика раннього розвитку Марії Монтесорі (італійського лікаря та педагога-гуманіста). Головний постулат методики «Допоможи мені зробити самому», тобто головним принципом є надання максимальної самостійності дитині. Заняття з посібником «Екологічний патруль» орієнтовані на самостійне виконання роботи дитиною за оптимальної допомоги дорослих, тому текстові матеріали сформовані доступно, конкретно та лаконічно. У такому випадку дитина може сприймати інформацію легко та не потребуватиме додаткової участі дорослого, пояснень та розбору матеріалу;

– методика Глена Домана (американського лікаря-невролога). Загальні принципи методики: легкі, короткі пояснення та максимально багато фактів для того, щоб дитина могла самостійно аналітично мислити. У такому випадку формуються стійкі практичні знання та уміння. А також принцип «завчасного завершення заняття» до моменту, коли дитина втомлюється та втрачає інтерес.

Структура зошиту охоплює 9 тем: «Довкілля. Жива і нежива природа», «Людина і природа», «Вода», «Повітря», «Ґрунти», «Рослини», «Тварини», «Взаємозв'язки у природі», «Відходи», а також тематичні, практичні досліді. Тобто теми занять охоплюють усі компоненти природи, що необхідні для формування якісної екологічної свідомості та грамотності дитини.

Завдання зошита сформовані з урахуванням основних принципів організації розвивально-пізнавальної діяльності дітей: інтеграції, змістовної цілісності матеріалу, доступності, послідовності викладення матеріалу, системності. Також було враховано специфіку мислення дошкільнят, тобто конкретно-образне мислення, що спонукало авторів на створення серії авторських ілюстративних сюжетів (рис. 1), запропонованих у тематичних рисунках для творчого й образного осмислення дитиною навчального матеріалу.

У змістовній частині подається лаконічна інформація для прослуховування дитиною або зачитування для неї та супровідний ілюстрований матеріал. Картинки для осмислення зображують об'єкти природи, забруднювачі довкілля та дії людей, що негативно впливають на природне середовище.

Вода на планеті постійно рухається – це називається кругообіг води в природі. Вона випаровується, переноситься в хмарах, а потім випадає у вигляді дощу та снігу.

 Прослідкуй за кругообігом води у природі

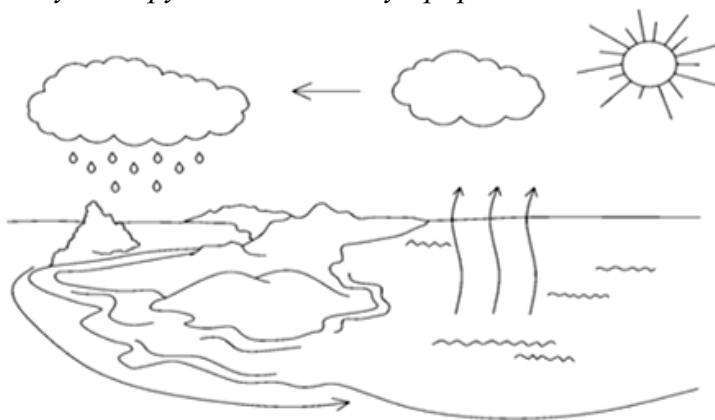

Рис. 1. Елемент заняття: визначення поняття «Кругообігу води у природі» та ілюстративний матеріал

Дефініції нових екологічних понять, які слід запам'ятати дитині, подано у рамочках для окремої уваги. Далі запропоновано завдання на розмальовування ілюстрацій з метою вирішення певних екологічних питань. Під час роботи над кожною темою дитина має визначити, як зменшити власний вплив на довкілля. Тому в зошиті запропоновано короткі екологічні правила, які необхідно запам'ятати та виконати творчу роботу, – намалювати ці правила у вигляді конкретних рисунків. Адже творчість та самостійність мають суттєві показники у закріпленні знань та загальному розвитку дитини.

Змістовне наповнення тематичного матеріалу занять репрезентоване таким чином: у темі «Довкілля. Жива і нежива природа» розглянуто поняття «жива і нежива природа», «довкілля», «наука екологія». На занятті за темою «Людина і природа» розглянуто поняття «природні ресурси», «природно-заповідний фонд», запропоновано самостійно організувати віртуальну невеличку заповідну територію. Тема «Повітря» присвячена визначенню забруднювачів та вивченню способів очищення повітря. Тема «Вода» окреслює терміни та поняття «вода», «агрегатні стани води», «раціональне використання» та вирішення проблем забруднення. У темі «Ґрунти» надаються поняття «родючість ґрунтів», «культурні рослини» та «шкідливий вплив на ґрунти». Тема заняття «Рослини» присвячена різноманіттю світу рослин та їхньому використанню у діяльності людини. Тема «Тварини» розглядає широкий спектр їхньої взаємодії з людиною та проблеми жорстокого поводження з ними. У темі заняття «Взаємозв'язки у природі» розглянуто трофічні зв'язки. На останньому занятті за темою «Відходи» роз'яснюється термін «відходи», їхні види, «поводження з відходами» та «утилізація».

Окремо в «Робочому зошиті» запропоновано виконати досліди за певною тематикою. Дослід із водою пропонує з'ясувати, що існують різні

агрегатні стани води. Дослід із рослинами націлений на розуміння того, що кип'ячена вода позбавлена речовин, необхідних для росту рослин. Під час проведення досліджень із відходами запропоновано визначити кількість та види відходів, що утворюються в кожній домівці.

Для оцінки ефективності впровадження в роботу «Робочого зошита» з екології для дітей дошкільного віку було проведено педагогічний експеримент. Він визначив, що проведення занять із дітьми за «Робочим зошитом» суттєво впливає на комплексний розвиток екологічної свідомості дитини, яка буде підготовлена у майбутньому впевнено вирішувати екологічні питання та знати, як потрібно поводитися у довкіллі. У груп дітей, які взяли участь в експерименті, значно покращилися знання з екології та розширився словниковий запас екологічних понять, сформувалися уміння поводження у природі. Діти навчалися спостерігати, досліджувати, аналізувати, робити висновки та обґрунтовувати власні думки.

Всеохопний процес формування системи екологічної освіти протягом усієї діяльності дошкільника має на меті не лише формування знань з екології, які стануть базою знань у шкільні роки і дорослому житті, але й становлення екологічної культури спілкування із навколишнім середовищем, екологічної етики та мислення і загальних переконань людини покоління сталого розвитку.

Література

1. Вікова психологія : навч. посібник / за ред. С. Г. Костюка. – Київ : Атіка, 2003. – 468 с.
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи груп для дітей старшого дошкільного віку при загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] // Лист МОН №1/9-411. – 2014. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/42463>.
3. Каплуновська О. П. Організація екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі / О. К. Самсонова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 7. – С. 9–13.
4. Лапута О. І. Формування природничої компетентності дошкільників через проведення екологічних акцій [Електронний ресурс] / О. І. Лапута. – 2015. – Режим доступу : dosvid_laputa.docx.
5. Методи екологічної освіти в дошкільному закладі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://um.co.ua/10/10-14/10-142439.html>.
6. Наркевич С. С. Використання комп'ютерних ігор у навчально-виховній роботі із старшими дошкільниками – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svyatoshinruo.kiev.ua/2013-10-10-14-41-03/3516-2015-03-20-08-11-54>.
7. Ніфадьева Л. А. Методика ознайомлення дітей з природою / Л. А. Ніфадьева. – Могильов : МГПИ, 1997. – 27 с.